

Müasir dərs ciddi hazırlıq tələb edir.

Akif MƏMMƏDOV,

pedaqoji elmlər namizədi

Dərsin qeyri-ənənəvi üsullarla keçiləcəyi ilk baxışdan aydın görünürdü: şagirdlər xüsusi formada düzülmüş partalar arxasında beş-beş oturmuşdular. Bunlar ayrı-ayrı qruplar idi. Hər qrupun şərti adı yazılmış trafaretlər partaların üstünə qoyulmuşdu. Bir qədər kənarda - pəncərə tərəfdə cərgə ilə oturmuş üç şagirdin stolunun üstündə isə “Münsiflər heyəti” sözləri yazılmış lövhə var idi. Müəllim dərsə, təbii ki, sinfin təşkilindən başladı. Şagirdlərin davamiyyəti yoxlanarkən qapı döyüldü və ... içəri başında metal papaq, əynində köhnə çuxa olan bir nəfər daxil oldu. Biz - dərsi müşahidə edən müəllimlər təəccübləndik. Ancaq şagirdlər, deyəsən, bunun nə demək olduğunu bilirdilər. Onlardan biri gələni qarşıladı və mükəllimə başladı. Tədrisən bizə də hər şey aydın oldu. Şagirdlər C. Məmmədquluzadənin “Poçt qutusu” hekayəsindən Novruzəlinin Xanın evinə gəlişi hissəsini səhnələşdirmişdilər. Beləliklə, **201 sayılı məktəbin Azərbaycan dili və ədəbiyyat müəllimi Afət Xəlilova** X sinifdə “C.Məmmədquluzadənin dramaturgiyası” mövzusunda (keçmiş dərs: “C.Məmmədquluzadənin hekayələri”) dərsə beləcə orijinal bir yolla başladı.

Haşiyə. 201 sayılı məktəb Bakının Nizami rayonunun qabaqcıl məktəblərindən biridir. Direktor Süsən Salmanova kollektivə 2000-ci ildən rəhbərlik edir. Fəaliyyətində rəhbər tutduğu əsas yol - Təhsil islahatını uğurla həyata keçirmək, təlimdə interaktiv metodlara üstünlük verməkdir. Bu gün də məktəbdə “Təhsil xidmət sahəsi kimi” mövzusunda “dəyirmi masa” keçirilirdi. Tədbirə rayonun qabaqcıl müəllimləri, məktəb direktorları, təhsil şöbəsinin məsul işçiləri və metodistlər dəvət olunmuşdu. Azərbaycan dili və ədəbiyyat fənləri üzrə VIII sinifdə Elza Əliyevanın (Azərbaycan dili: “Səbəb budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələr”), X siniflərdə Simuzər Əhmədova və Afət Xəlilovanın (ədəbiyyat: “C.Məmmədquluzadənin dramaturgiyası”) açıq dərsləri dinlənilirdi. Bizim payımıza rayonun qabaqcıl müəllimlərindən olan Afət Xəlilovanın yuxarıda haqqında danışmağa başladığım dərsini dinləmək düşdü.

Qrupun üzvləri rollar üzrə oyunu diqqətlə izlədilər. Sonra Afət müəllimə hər qrupa qapalı zərfdə 1 sual verdi:

1) Göstərilən səhnə hekayənin hansı hissəsindəndir? Əsərin qısa məzmununu danış. 2) Novruzəlinin yazıq vəziyyətə düşməsinin səbəbi nədir? C.Məmmədquluzadənin daha hansı hekayələrini tanıyırsınız? 4) Müəllifin Novruzəliyə münasibəti necədir?

Hər qrup ona düşən suala ətraflı cavab verməyə çalışdı. Cavabda yarımçıqlıq hiss ediləndə müəllimin göstərişi ilə digər komandanın üzvləri cavabı dolğunlaşdırır və beləliklə də, əlavə xal qazanırdılar. Deyək ki, Novruzəlinin yazıq vəziyyətə düşməsinin səbəbi, müəllifin ona münasibəti hökmən hekayədəki hadisələrlə, faktlarla əsaslandırılmalı idi. Bu da mövzuya şüurlu münasibəti təmin edir, qrup üzvlərinin məsuliyyətini artırırdı. Münsiflər heyətinin üzvləri “5” ballı sistemlə cavabları qiymətləndirir və hər mərhələdən sonra onu elan edir, lövhədəki xüsusi cədvəldə yazırdılar. Yuxarıdakı sual-cavablarla I mərhələ qurtardı.

II mərhələyə keçid üçün şagirdlərdən biri “Qurbanəli bəy” hekayəsindən bəyin məclisdəki çıxışını ifadəli şəkildə söylədi. Sonra yenidən qruplara suallar verildi:

1) Qurbanəli bəyi xarakterizə edən cəhətlər? 2) Hekayənin əsas ideyası nədir? 3) Çar məmurlarının Qurbanəli bəyə münasibəti? 4) Sən yazıçı olsaydın, hekayəni necə qurtarardın?

Bu mərhələyə də yekun vurulandan sonra üçüncü mərhələ, əsasən, “Usta Zeynal” hekayəsi ətrafında davam etdirildi. Qoyulan suallar düşündürücü idi: Usta Zeynal sifarişi niyə yerinə yetirə bilmir? Hekayənin əsas tənqid hədəfi nədir? Din və mövhumat barədə fikirlərin? və s.

Dərsin II hissəsinə - yeni mövzunun öyrədilməsinə keçid də orijinal oldu. Şagirdlərin hər birinin müşahidə edə biləcəyi yerdə qoyulmuş televizorda “Ölülər” tamaşasından kadrlar göstərildi. Afət müəllimə nümayiş üçün əsərin maraqlı və müəllifin ideyasını daha dolğun əks etdirən qəbiristanlıq səhnəsini seçmişdi. Qruplara təklif edilən suallar da komediyanın məzmununu, mövzu və ideyasını açmaq baxımından tutarlı idi.

1) Müəllif əsərə niyə “Ölülər” adı vermişdir?

2) Əsəri C.Məmmədquluzadə özü faciə adlandırmışdı. Sizcə, niyə?

3) Şeyx Nəsrullah yaxşı bilirdi ki, ölürləri dirildə bilməyəcək. Bəs qəbiristanlığa niyə gəlir?

4) İsgəndər: “Siz camaatın igidi də mənim kimi olar”, - deyəndə nəyi nəzərdə tutur?

Hər sual bir qrupa verildi və cavablar münsiflər heyəti tərəfindən qiymətləndirildi. Sonrakı mərhələdə C.Məmmədquluzadənin digər dram əsərləri haqqında məlumatlar dinləndi. Beləliklə, qruplar üzrə keçilən dərslə A.Xəlilova bir tərəfdən şagirdləri axtarıcılığa sövq edir, şagirdlərarası rəqabəti gücləndirir, digər tərəfdən özünün istiqamətverici təmrinləri ilə sinfi yeni bilik dünyasına aparır.

Dərsin qurtarmasına bir neçə dəqiqə qalmış A.Xəlilova şagirdləri belə bir disput-müzakirəyə cəlb etdi: **Bu gün bizim cəmiyyətdə Şeyx Nəsrullahlar varmı?**

Şagirdlər sual ətrafında fikir mübadiləsi etdilər: hər kəs sərbəst şəkildə fikrini irəli sürür və rastlaşdığı, eşitdiyi faktlarla onu əsaslandırmağa çalışır. Maraqlı cəhət o idi ki, bu gün Şeyx Nəsrullahların mövcudluğunu heç kəs inkar etmirdi. Ancaq onu hərə bir cildə - kimi falçı, kimi rüşvətxor, kimi bankir, kimi də fırıldaqçı işbaz cildində görürdü.

Bütün dərs boyu qruplararası yarışmanın nəticəsi verilmiş cədvəldə mərhələ-mərhələ öz əksini tapır. Dərsin sonunda münsiflər heyətinin bir üzvü yekun nəticələri elan etdi.

Yeri gəlmişkən. İnteraktiv dərslərdə şagirdlərə tam sərbəstlik verilməsindən çox danışrlar. Ancaq, mənə, bu sərbəstlik təcricən artırılmalıdır. Çünki hələ nə müəllimlərimiz, nə də şagirdlərimiz bu psixoloji akta tam hazır deyil. Bəlkə, elə buna görə də Afət müəllimə həm şagirdlərin cavablarına, həm də münsiflər heyətinin fəaliyyətinə arəbir müdaxilə edirdi, təkə qrupun lideri yox, digər üzvləri də cavab verməyə cəlb olunurdu.

Qruplar üzrə dərs bir növ sinifdaxili yarışdır - burada qalib və məğlub olmalıdır. Dərs elə qurulmalıdır ki, məğlublar öz məğlubiyyətlərinin günahını münsiflər heyətinin subyektivliyində yox, özlərində, öz cavablarında axtarsınlar və qalib gəlmək əzmini, inamını itirməsinlər. Biz hələ sinfi tərək etməmişdik ki, məğlubların münsiflər heyətinin ünvanına dedikləri giley-güzarlar artıq eşidilirdi. Bunlar təcricən düzələcək. İlk addımlar həmişə çətin olur. Yenilik çox vaxt

mühafizəkarlıqla qarşılanır. İllərlə fəaliyyətimizdə kök salmış köhnə stereotiplər yenini başa düşməyə və tətbiq etməyə mane olur. Bəlkə də, dərslərin müzakirəsində ara-sıra səslənən “Sinifdə səs-küy var idi”, “Müəllim yeni mövzunu elan etməmiş ona başladı”, “Müəllim yeni dərsi izah etmədi” kimi “iradlar” da bununla bağlı idi.

Ancaq bir fakt gün kimi aydın idi: İnteraktiv metodlarla dərs keçmək üçün əvvəlcədən çox iş görmək lazımdır və Afət müəllimə belə də etmişdi.

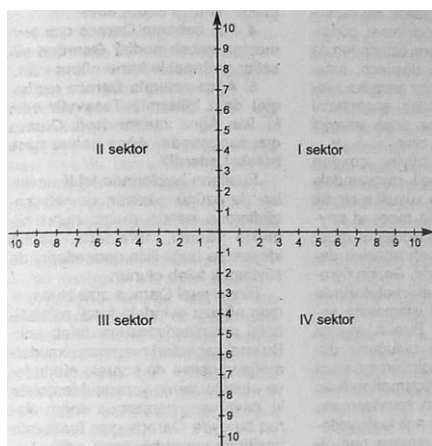
Gəlin Afət Xəlilovanın özünü dinləyək: “Bu metodlar Azərbaycanda yeni tətbiq olunmağa başlayıb. Dərslərimin hamısını yox, bəzilərini bu metodlarla keçməyə çalışıram. Dərsə qədər çox işləmək lazımdır. Bu gün dinlədiyiniz dərsə qədər mən şagirdlərlə birgə təxminən aşağıdakı işləri görmüşdüm:

- 1) Hər dərs ilinin əvvəlində həmin sinifdə keçiləcək bütün bədii əsərlərin siyahısını şagirdlərə verirəm. İl boyu mövzunun tədrisi yaxınlaşdıqca əsərlərin oxusunun nə vəziyyətdə olduğunu yoxlayıram. Bu gün gördüyünüz kimi də şagirdlər artıq C.Məmmədquluzadənin hekayə və dram əsərlərini oxumuşdular. Mənim vəzifəm dərs prosesində həmin əsərlərin mövzu və ideyalarını şagirdlərə şüurlu mənimsətmək idi.
- 2) Şagirdlərin sərbəst düşünmələri, fikir yürütmələri üçün onlara bugünkü mövzu ilə bağlı əvvəlcədən qabaqlayıcı sual və tapşırıqlar təqdim olunmuşdu.
- 3) Şagirdlərin rəyi nəzərə alınaraq ədibin hekayələrindən biri (“Poçt qutusu”) səhnələşdirilmək üçün seçilmiş, şagirdlər özləri ssenari yazmış və rolları bölmüşdülər.
- 4) Azərbaycan Televiziya və Radio Verilişləri Şirkətindən C.Məmmədquluzadənin dramları əsasında hazırlanmış teatr tamaşalarının (“Ölülər”, “Dəli yığıncağı”, “Anamın kitabı”) videoyazıları əldə edilmişdi.
- 5) Şagirdlər C.Məmmədquluzadənin portretini çəkmiş, oxuduqları hekayə əsasında illüstrasiyalar hazırlamışdılar.
- 6) Sinif əvvəlcədən qruplara bölünmüş, onların liderləri seçilmiş və münisflər heyətinin üzvləri müəyyənləşdirilmişdi. Bütün bu işdə şagirdlərin rəyi nəzərə alınmışdı.
- 7) Qruplara veriləcək suallar tərtib edilmiş və ayrı-ayrı zərflərə yerləşdirilmişdi və s.”

Yuxarıda qeyd etdiyimiz digər iki dərs də “dəyirmi masa”dakı müzakirələrdə yüksək qiymətləndirildi. Bir neçə rəyi diqqətinizə çatdırım.

Bəybala Abbaslı (Bakı Şəhər Pedaqoji Kadrların İxtisasartırma və Yenidən-hazırlanma İnstitutunun kabinet müdürü): “**Elza Əliyevanı** çoxdan tanıyıram. Bacarıqlı müəllim kimi həmişə diqqətimi cəlb edib. Dərslərində çox vaxt müşahidə etdiyim bir cəhət - mövzunu həyatla, cəmiyyətlə bağlamaq, mənəcə, qiymətlidir. Bugünkü mövzusu “Səbəb budaq cümləsi” idi. Mövzunu interaktiv metodlarla mənimsətməklə bərabər, ana dilinə doğma münasibət nümayiş etdirildi, Azərbaycan dili haqqında şeir və mahnılar da səsləndirildi”.

Süsən Salmanova (məktəbin direktoru): “**Simuzər Əhmədova** məktəbin təcrübəli müəllimlərindəndir. O öz dərslərində çox vaxt orijinal yollardan istifadə edir. Bugünkü dərsində də belə oldu. Dərsdə maraqlı görünən məqamlar çox idi. Onlardan biri haqqında bir qədər ətraflı danışmaq istəyirəm. Qruplara belə bir qrafik təqdim edildi:

Bu qrafikdə üfüqi xətt insanların maddi (kəşimədən sağa artır, sola azalır), şaquli xətt isə mənəvi durumunu (kəşimədən yuxarı artır, aşağı azalır) göstərir. Rəqəmlər artma və azalma vəziyyətini əks etdirir. Qrafikdən görüldüyü kimi, I sektora həm maddi, həm də mənəvi durumu müsbət, II sektora maddi vəziyyəti pis olsa da, mənəviyyatca zəngin, III sektora həm maddi durumu, həm də mənəviyyatı aşağı, IV sektora isə maddi təminatlı, lakin mənəviyyatca naqis obrazlar yerləşdirilməli idi. Hər qrup ona təklif edilən sektorun obrazlarını tapmalı idi.

Məsələn, I qrupun şagirdləri Kefli İsgəndəri (“Ölülər”) qeydsiz- şərtsiz I sektorun ən yüksək mərtəbəsinə daxil etdilər. Çünki İsgəndər varlı bir hacının

oğludur, həm də təhsillidir, həssasdır, vətənpərvərdir və s. Digər qrupun şagirdlərindən etirazlar eşidildi: “İsgəndər mənəviyyatca ideal deyil ki, onu mənəviyyat xəttində ən yüksək şkalaya qoyaq. Onda mübarizlik zəifdir, içkiyə qurşanıb və s. Deməli, bir-iki şkala aşağı düşməlidir. Beləliklə, C.Məmmədquluzadənin qəhrəmanları qrafikə əsasən xarakterizə edildi. Bu təhlil formasında müəyyən şərtlilik olsa da, dərs maraqlı və canlı idi. Mübahisələr, müzakirələr dərsin dinamikliyini təmin edir, şagirdləri fəallaşdırırdı”. Görmək çətin deyil ki, müasir dərs müəllimdən təkcə bilik və metodik ustalığ yox, həm də ciddi hazırlıq tələb edir. Qırx beş dəqiqəlik dərsin bünövrəsi ondan çox-çox əvvəllər qoyulmağa başlayır. Dərsəqədərki mərhələdə görüləsi lazım olan texniki, təşkilati və s. işlər müəllimin gərgin zəhməti, xeyli vaxtı yə əsəbləri hesabına başa gəlir. Ona görə də bu gün müəllimi interaktiv dərslərə, yeni metodlara təkcə səsləmək azdır. Bunun üçün maddi və mənəvi stimula da yaratmaq lazımdır.

“Azərbaycan dili və ədəbiyyatı tədrisi”, 2002, №3